

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Турко Ольга Василівна

Динамічність сьогоденних процесів у культурному, соціально-економічному, ментальному розвитку людства, зміна пріоритетів у кодифікації морально-етичних понять, вирізнення від інших сучасного молодого покоління, котре називають «поколінням Z», «цифровими людьми» («теорія поколінь» Н. Хоува та В. Штрауса), спричинили перегляд парадигми різних ступенів освіти. Відтак релевантними стали такі поняття: «компетентнісний підхід», «компетентність», «інтеграція», «людино-, дитино-, студентоцентрованість», «критичне мислення» та ін.

З огляду на сказане, відбувається реформування початкової освіти, яка нині реалізовується відповідно до змісту концепції Нової української школи. Без сумніву, деякі лінгводидактичні поняття та категорії є інноваційними, інші, перевірені як ефективні досвідом та часом, залишилися незмінними.

Мета нашого дослідження — проаналізувати концептуальні засади навчання читання та письма шестирічних дітей в умовах Нової української школи.

Оскільки на початковому етапі здобуття освіти важливо закласти основу для всебічного розвитку дитини, сформувати вміння вчитися упродовж життя, комунікувати в колективі, відчувати свою індивідуальність, уміти саморозвиватися, виховувати сумлінне ставлення до навчання, любов до Батьківщини, то першочерговості набула так звана педагогіка партнерства.

Ідеї цього педагогічного напрямку у своїх працях популяризував В. Сухомлинський [5], у теперішній школі вони реалізуються на таких принципах:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у відносинах;
- діалог — взаємодія — взаємоповага;
- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [3, с. 16].

Педагогіка партнерства визначальна в структурі усіх освітніх галузей початкової освіти, у тому числі й мовно-літературної, яка в 1 класі представлена інтегрованим курсом «Навчання грамоти». Інтеграція в освіті становить ще одне новітнє поняття, яке полягає у взаємодії, об'єднанні двох або більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей та взаємозв'язків між оновленими елементами системи [3, с. 73]. Тобто навчання читання, письма, вміння здійснювати мисленнєві дії, розвиток мовлення відбуваються в одному лін-

гводидактичному полі, вони взаємопов'язані в досягненні сформувати грамотність як запоруку повноцінної життєдіяльності людини в соціумі, як невід'ємний елемент формування інших, окрім комунікативної, компетентностей.

Питання навчання грамоти учнів молодшого шкільного віку здавна цікавило українських і зарубіжних педагогів (М. Бунаков, В. Вахтеров, С. Дорошенко, В. Золотов, Д. Ельконін, М. Монтесорі, М. Корф, М. Львов, І. Паульсон, Т. Размаєва, Н. Светловська, Н. Скрипченко, Д. Тихомиров, К. Ушинський, Я. Чепіга, В. Мельничайко та ін.), не втратило актуальності й сьогодні.

Незмінним складником процесу навчання грамоти першокласників у Новій українській школі залишився урок як основна форма освітнього процесу. Саме на уроках навчання грамоти дитина занурюється у світ шкільництва, вони сприяють формуванню важливих загальнонавчальних умінь та навичок: вміння слухати вчителя та однокласників, виконувати завдання та відповідати на питання, дотримуватися правильної поведінки під час письма та читання, правильно тримати ручку та олівець, передовсім основних навичок — читати і писати. Оволодіння грамотою повинно стати для дітей природним процесом.

Уроки навчання грамоти — цеособливий тип уроків, на моделювання яких впливає психо-фізіологічний розвиток учнів, їхня готовність до навчання в школі. Діти 6-річного віку надають перевагу ігровій діяльності. У 1 класі урок триває 30–35 хв, учні не одержують домашніх завдань, а також діє вербальне оцінювання.

Ці особливості передбачені в програмових вимогах Нової української школи [6], тобто у типовій освітній програмі, котра базується на таких принципах:

- дитиноцентрованості й природовідповідності, узгодженні цілей предмета (курсу) з очікуваними результатами і змістом;
- доступності й науковості змісту та практичної спрямованості результатів;
- наступності та перспективності змісту для розвитку дитини;
- логічної послідовності й достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- взаємопов'язаного формування в кожній освітній галузі ключових і предметних компетентностей;
- можливостей реалізації вчителем змісту освіти крізь предмети або інтегровані курси;
- можливостей адаптації змісту програми до індивідуальних особливостей дітей (інтелектуальних, фізичних, пізнавальних);
- творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання.

Мета інтегрованого курсу «Навчання грамоти» окреслена як розвиток та вдосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння, говоріння); навчання дітей читання та письма, умінь працювати з дитячою книжкою, будувати зв'язні писемні висловлювання; формування певного кола знань про мову і мовні вміння; забезпечення мотивації вивчення української мови.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь та навичок;

- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;
- формування в учнів уміння вчитися [4].

Відповідно до зазначених мети і завдань у початковому курсі мовно-літературної освіти виділено такі змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» спрямована на формування в учнів молодшого шкільного віку умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Змістова лінія «Читаємо» передбачає формування в учнів повноцінної навички читання, умінь самостійно вибирати й опрацьовувати літературні тексти різних видів, дитячі книжки, висловлювати своє ставлення до прочитаного, сприймати художній текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого, соціального досвіду, користуватися раціональними прийомами пошуку потрібної інформації в різних джерелах, працювати з інформацією в різних форматах, застосовувати її в навчально-пізнавальних, комунікативних ситуаціях, практичному досвіді.

Змістова лінія «Взаємодіємо письмово» спрямована на формування в школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія «Досліджуємо медіа» передбачає формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» спрямована на дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Змістові лінії сприяють формуванню комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку. Комунікативна компетентність — це здатність людини за допомогою мовних знань, системи психічних і поведінкових характеристик усно й письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти й погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів) [7, с. 170]. Зауважимо, що комунікативна компетентність належить до ключових компетентностей ХХІ ст. для навчання протягом життя світовою спільнотою [9], а також у концепції Нової української школи [3].

Щоб зацікавити сучасного учня, освітяни використовують оновлені методики навчання, які надають право вибору, право самостійно висловлювати думку, підкріплювати її аргументами, пояснювати на прикладі, персоналізувати та створювати власні варіанти, тобто *критично мислити*.

Ідею розвитку критичного мислення відображено у праці відомих американських психологів ХХ ст. В. Джемса та Дж. Д'юї, звідки почала активно поширюватися в Америці, Європі. У вітчизняній науці питання розвитку критичного мислення в різних аспектах досліджували К. Баханов, Н. Венцева, Н. Гупан, Д. Десятов, О. Журба, Л. Ляшенко, В. Мирошніченко, Л. Пироженко, О. Пометун, А. Приходько та ін.

Критичне мислення — інтелектуальний процес застосування навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, суб'єктивна й об'єктивна оцінка інформації, яка зібрана суб'єктом учіння через спостереження, досвід, рефлексію, міркування та комунікації), який передбачає ясність, точність і узгодженість думок та актуальність і справедливість висновків [8, с. 211–212]. Виокремлюють такі показники критичного мислення: вміння ставити питання, вміння обґрунтовувати власну позицію, вміння оцінювати та інтерпретувати події, вміння проводити паралелі з теперішнім часом, вміння аналізувати передумови та причини події [2].

Щоб формувати у дітей критичне мислення, у початковій школі застосовуються різні стратегії інтегрованого навчання: «Щоденні п'ять» / «Dailyfive»; сторітелінг; RAFT; кубування; таксономія Блума; мозкова атака; асоціативний куш; передбачення за назвою тексту, малюнком; таблиця «ЗХД»; попереднє керівництво; кероване читання; читання з позначками; щоденник подвійних нотаток; джигсоу; сенкан; дискусійні методики; діаграма Венна та ін.

Проаналізуймо деякі стратегії.

Стратегію «Щоденні п'ять» / «Daily five» розробили американські педагоги, вчителі початкових класів Г. Боші та Дж. Мозер. Структура цієї стратегії:

1. Читання для себе. Кожен учень обирає, що саме йому читати. Це може бути книга, текст, газета, журнал, читають упродовж відведеного часу
2. Читання для когось (читання разом із другом). Діти разом обирають, що прочитати, читають та обговорюють прочитане.
3. Слухання. Діти слухають текст та працюють над усвідомленням почутого.
4. Робота зі словами. Дитина виконує різні вправи зі словами, так вона поповнює активний словник.
5. Письмо для себе. Кожна дитина обирає свою тему та розкриває її письмово в довільній формі. Учні перших класів, які ще не вміють писати, — малюють.

Переваги стратегії:

- дає можливість щодня практикувати читання та письмо учнівп ід час різних уроків, тому збільшується обсяг і час читання;
- це структуроване та ефективне навчання, під час якого в дітей формується самостійність;
- щодня учні обирають самостійно, що вони будуть читати чи писати (це сприяє внутрішній мотивації учнів).

У такий спосіб всі діти покращують свої навички читання та письма, розвивають у собі самостійність, витривалість та відповідальність.

Таксономія Блума — це ієрархічна діаграма, що побудована від простих до найскладніших рівнів знань і когнітивних процесів (рис. 1).

Рис. 1. Таксономія Блума

Розглянемо, як вчитель разом із учнем рухаються сходинками вгору.

1. «Запам'ятати». Учень запам'ятав вивчену інформацію і може відтворити її у формі надходження, наприклад: прочитати напам'ять вірш, назвати вивчені поняття, переказати текст, переказати прослухане.

2. «Розуміти». Перевірити, як учень зрозумів матеріал, учитель може за допомогою таких завдань: передати прочитане в іншій формі, пояснити сутність інформації, навести приклади, проілюструвати малюнком, записати схему.

3. «Застосувати». Учитель пропонує виконати вправу, зіставити із власною життєвою інформацією.

4. «Аналізувати». Учень аналізує причини і передбачає наслідки подій. Вчитель пропонує розбити ціле на частини, класифікувати, впорядкувати за певними ознаками.

5. «Оцінювання». Учитель просить висловити позицію «за» і «проти», пояснити пріоритети, аргументувати, висловитись щодо своїх уподобань.

6. «Творчість». Це найвищий рівень мисленнєвої діяльності. Учень вміє перебудувати відому структуру, створити нову. Вчитель для того, щоб перевірити, просить створити власні моделі, які розглядаються на уроці, висловити свою ідею чи створити оригінальне повідомлення.

Кожен педагог по-різному використовує таксономію Блума. Наприклад, користуючись нею, складає відповідні завдання, спочатку на запам'ятовування, потім на розуміння, застосування і аж до найвищого рівня — створення. Таким способом навчання відбувається злагоджено і поступово. Деякі вчителі вважають, що таксономію Блума можна використовувати й інтерпретувати не як ієрархічну структуру, тому починають навчання з будь-якого рівня, просують за запитамі учнів.

Загалом використання таксономії Блума полегшує роботу зі створення різнорівневих запитань та завдань для розвитку критичного мислення учнів. Вміння критично мислити є найважливішою навичкою майбутнього. Це допомагає учням ана-

лізувати інформацію, доцільно використовувати набуті знання та обґрунтовувати власну думку. Діти вчать висувати власні припущення, ставити влучні запитання й розрізняти факти й гіпотези.

Стратегія «Передбачення» полягає в тому, що діти отримують частину інформації і на її основі висловлюють власні припущення про те, чого вони ще не знають. Передбачення можна застосовувати для аналізу тексту, картини, фільму тощо.

Починати формувати навички прогнозування можна вже з дітьми 6-річного віку. Під час передбачення учні зацікавлюються темою та занурюються в неї, вчать прогнозувати на основі отриманих фактів та обґрунтовувати власні прогнози. Як застосовувати стратегію «Передбачення» у класі?

Передбачення можуть бути:

- за назвою тексту;
- за ключовими висловами до тексту;
- за частиною тексту;
- за частиною переглянутого фільму, відео;
- за картиною, схемою.

Передбачення за картиною дуже подобається дітям (рис. 2). Вчитель обирає картину та демонструє учням, ставить низку запитань:

- Яким ви уявляєте художника?
- Де він жив?
- Що любив робити?
- Якими б могли бути інші картини цього художника?

Рис. 2. Циклічний характер стратегії «Читання з передбаченням».

Стратегія «Кубування» є методом навчання, що полегшує розглядання різних сторін теми. Це навчальна методика, яка пропонує учням відповісти на 6 запитань різних типів, що стосуються теми. Цей підхід передбачає використання кубика із написаними на кожній грані вказівками щодо напрямку мислення або письма.

Наприклад, можливі такі вказівки на гранях куба (рис. 3).

Рис. 3. Опорна схема стратегії «Кубування»
(автори Г. Кован та Е. Кован, 1980 р.)

1. Опиши це (колір, форма, розміри).
2. Порівняй це (На що це схоже? Від чого це відрізняється?).
3. Добери асоціації (Що спадає на думку?).
4. Проаналізуй це (Скажіть, це зроблено? Ви це знаєте? Ви можете це вгадати?).
5. Як його використати (знайти застосування; як це можна застосувати?).
6. Запропонувати аргументи «за» або «проти» цього (що в ньому доброго чи поганого? займіть певну позицію, використайте повний діапазон аргументів від логічних до безглузвих).

Кубування — це приклад ігрової методики, а також один із методів навчання, що полегшує всебічне розглядання теми. Учні можуть виконувати кубування в парі, потім об'єднатися в групи. Варто провести через кубик слово. Це може бути літературний термін, визначення або якась інша назва. Важливо застосовувати кубування до того, що вже добре відомо учням. Його можна використовувати на стадії актуалізації чи рефлексії.

«Читання з позначками» (рис. 4). Метою стратегії є стимулювати оцінювальну діяльність учнів у процесі сприйняття та обдумування інформації під час читання. Ставлячи позначки, учень не лише сприймає прочитане, а й оцінює власне розуміння тексту за критеріями, які пропонує вчитель. Позначки стають маркерами критичного ставлення учнів до інформації. Використання стратегії вимагає від учня бути вдумливим та зосередженим під час читання.

У 1 класі ця стратегія теж застосовується, але не на початку навчання. До таблиці із позначками потрібно додати ілюстрації, адже діти сприймають більшість інформації наочним способом. Стратегію потрібно вводити поступово, спочатку

обравши лише дві позначки «Я це знаю» та «Я не знаю цього», згодом прикріплювати й ін. Найкраще користуватись таким методом на уроках читання.

«V» - я знав це (відома інформація);

«-» - це суперечить тому, що я знаю;

«+» - я не знав цього (нова інформація);

«?» - у мене з'явилося запитання стосовно цієї інформації. («Я хочу про це запитати»).

v	-	+	?

Рис. 4. Читання з позначками (Система «Поміч»)

Стратегія «Сторітелінг» (складання оригінальних текстів) є однією з інноваційних педагогічних технологій, що допомагає учневі засвоїти матеріал, поданий у вигляді цікавої захопливої історії, сприяє розвитку його особистісних якостей, демонструє унікальність уяви кожної дитини, дозволяє проявити активність та творчість.

За допомогою сторітелінгу можна отримати два найбільш важливі результати:

- пожвавлення атмосфери в класі, зняття напруженості, створення невимушеної обстановки;
- найбільш простий та швидкий шлях встановлення контакту між вчителем та учнями, засобом привернення та утримання їхньої уваги.

Розповідаючи різноманітні історії, вивчення нового матеріалу стане для учнів цікавим, доступним. Історії легше запам'ятовуються учнями, ніж описи, визначення, пояснення, а отже, новий матеріал стає доступним для дітей. Історії викликають іемоції, почуття, а це підвищує рівень концентрації уваги на уроці. В історії завжди розповідається про персонажа, який у процесі боротьби та праці змінюється і мотивує до цього ж дітей. Розповідь повинна містити цікаві події, життєвий досвід, метафори, ціннісні зміни персонажа.

Основні складові історії — персонаж, сюжет, тема, ідея.

Ефективним є заучування на уроках української мови словникових слів шляхом включення їх у зв'язну розповідь, що супроводжується схематично-малюнковою мнемонікою. Чим кумедніші й простіші ці історії, тим швидше запам'ятають їх діти, переказуючи один одному. Спочатку переказ опирається на малюнок, до речі, малюнки діти можуть складати і самі. Згодом діти переказують лише історію. І потім з історії вибирають тільки ті слова, які треба запам'ятати. Використання мнемотехнічних прийомів дає змогу дітям в грі, без особливих зусиль, запам'ятовувати необхідний матеріал. Наприклад, вивчення словникових слів у 1 класі може відбуватися за такими малюнками:

Історія для вивчення словникових слів: Київ — столиця України. Тут проживає допитлива дівчинка. Її ім'я — Оленка. Вона навчається у 1 класі і розмовляє українською мовою. Найбільше Оленка любить уроки читання. На цих уроках вона вирозно читає вірші та відгадує загадки. Зараз дівчинка складає у пенал лінійку, гумку, новий олівець, готує кольоровий папір та гудзики на урок трудового навчання. В цей час бабуся розмовляє по телефону зі своєю подругою про погоду. Оскільки завтра буде йти дощ, то потрібно взяти парасольку. Дідусь сидить біля комп'ютера і шукає інформацію про кукурудзу, яку планує вирощувати. Оленка взялася малювати різних тварин. Тут є їжак та олень, на дереві — зозуля, високо в небі летить ледека із довгим дзьобом, а на квітку сіли бджол а та джеміль. За гарний малюнок мама дала доньці цукерку і радісна Оленка пішла гратися дзитою та улюбленою лялькою.

Стратегії навчання грамоти ніяк не суперечать класичним методам навчання, зокрема звуковому аналітико-синтетичному методу, який передбачає виділення звука в слові, аналіз звука, синтез, засвоєння букви і процес читання. Водночас інноваційні технології навчання посилюють досягнення поставленої освітньої мети, надають складному процесу навчання невимуженості, активізують мислення учнів, їхню увагу, пам'ять, допитливість, завуальовують трудомісткість навчання читання та письма.

Отже, навчання грамоти в умовах Нової української школи відбувається на основі принципів педагогіки партнерства, шляхом застосування інноваційних педагогічних стратегій, котрі сприяють розвитку критичного мислення, з одного боку, і формуванню навичок читання та письма — з іншого, закладають основи для формування комунікативної компетентності як домінантної у життєдіяльності дорослої

людини. Крім цього, процес навчання грамоти відбувається в руслі інтерактивного підходу, що забезпечує єдність змістових ліній мовно-літературної освітньої галузі та урахування особливостей сучасного молодого покоління, яке вирізняється іншими мотиваціями до навчальної діяльності, способом взаємодії між собою та з дорослими.

Список використаних джерел

1. Белкіна О. В. Педагогічні умови ефективного формування критичного мислення школярів. *Проблеми педагогічних технологій* : збірник наукових праць. Луцьк : Волинський Академічний Дім, 2004. Вип. 2. С. 145–152.
2. Інтеграція інфомедійної грамотності у навчальні матеріали : матеріали проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», що виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією Української Преси. URL : <https://docs.google.com/presentation/d/18YqOJddJb7ibKNeoY5fID60FZEXYF4aX/edit#slide=id.p21>.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Вид. дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи*. Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 34–52.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5 т. Т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. 654 с.
6. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>.
7. Турко О. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах дистанційного навчання. *Перспективні напрями сучасної науки та освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Слов'янськ, 19–20 травня 2020 року / відп. ред. О. Хващевська. Слов'янськ : Папірус, 2020. С. 168–172.
8. Цьома Н. С. Розвиток критичного мислення майбутніх кваліфікованих робітників у процесі вивчення інформатичних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2020. 276 с.
9. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Life long Learning (2018). Brussels. URL : <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-keycompetences-lifelong-learning.pdf>